

„KIMENTÜNK

A

DIVATBÓL”

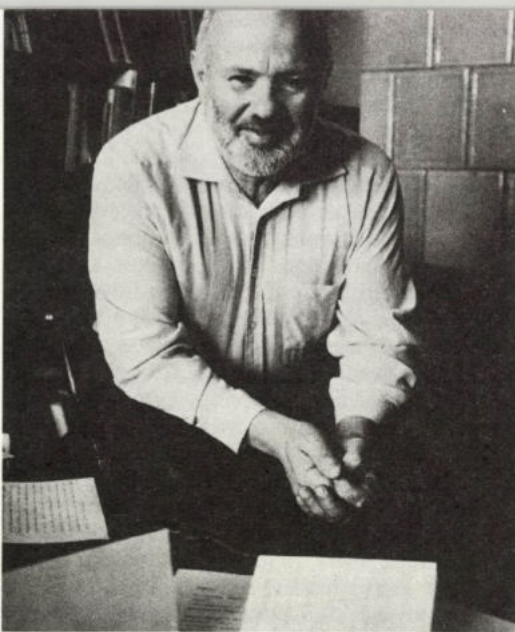
EÖRSI ISTVÁN

LUKÁCS-DRÁMÁJA

A JÁTÉKSZÍNBEN

A színpad nem tűri az eleve eldöntött kérdéseket” – mondja **Eörsi István** *Az interjú* című abszurd dokumentumjátékának „főhőse”, Lukács György; s hogy a darab színrevitele, ez az istenkísértésnek tetsző vállalkozás ritka színházi pillanatot szül, hogy az eredendően „anti-színház” „mégis-színházzá” lényegül, hogy a *Babarczy László* rendezte előadás a *Játékszínb*en nem pusztán intellektuális élmény, de *színházi* élmény is, az mindenekelőtt annak köszönhető, hogy **Eörsi** drámaírói – és ami adott esetben ettől elválaszthatatlan: gondolkodói, emberi – magatartásának alapmótvuma a fent idézett szentencia.

Ebben az abszurd – mert a tízegynéhány éve halott Lukácsot (és a hozzá egykor közelállót) megidéző, vele polemizáló – és dokumentum- – mert **Eörsinek** a már súlyos beteg Lukáccsal utolsó hónapjaiban készített valóságos interjúira épülő – játékban valóban semmi sincs eleve eldöntve, sem a világtörténelmi kérdéseket illetően, sem az egyén döntéseinek etikai megítélése szempontjából. Valódi drámáról van tehát szó, amely a mindennapi politika pragmatizmusától némileg elemelkedve – de annak megkerülhetetlen etikai konzekvenciáit korántsem figyelmen kívül hagyva – abból a Lukács által egyetlenegyszer, 1968-ban megfogalmazott premisszából indul ki, miszerint „alighanem a kísérlet, ami 1917-ben kezdődött, most kudarcot vallott, és az egészet majd máskor és máshol kell elkezdeni”; valódi drámáról van tehát szó, amely nem leír, félresöpör egy korszakot, egy gondolatkört (a marxizmust) kész ítéletek alapján, a csalhatatlanság-tudat semmilyen színben sem szimpatikus gesztusával, hanem érvek, viták valódi szellemi küzdőtere. Már-már virtuskodásnak hat a darab felütése, ahogyan a „mester”, Lukács immár szellemként megidézett alakjának szokásos kérdésére: „Mi újság?”, ekként válaszol az egykori tanítvány, a szerző: „Rossz hírem van, kimentünk a divatból”. Így, a többes szám első személyű igeraggal szinte provokatíve közösséget vállalva nemcsak egy eszmerendszerrel, egy szellemisséggel, hanem egy korszakos formátumú emberrel, gondolkodóval is, akinek történelmi választásait vitatni, elutasítani lehet, de nem megkísérelni megérteni, nem szembenézni érveivel vétkes szűklátókörűség. Ettől persze lehetne akár egy tisztes tézisdráma is *Az interjú*. Ám **Eörsi** rafinált dramaturgiájának következtében nem pusztán eszmék, gondolatok és történelmi tények ütköznek a színpadon; a tiszteletteljes provokációk eredménye nem néhány filozófiai asszó csupán, hanem két ember személyiségének, önmagával vívott küzdelmének megmutatása is. Mert valójában nem is Lukács, vagy nem *csak* Lukács a darab főszereplője; legalább annyira tárgya e szellemi provokációnak a „provokátor”, a magnóval, mikrofonnal felfegyverzett és önmagával, a Tanárhoz fűződő kapcsolatával, szellemi kötődésével viaskodó riporter, **Eörsi**

személyisége is. A könnyedén ítélező, könnyen hajladozó, forgolódozó szellemi restség helyett a „megszüntetve megőrzés” szándéka és drámája a dramaturgiai rendezőelv; a megtagadás nélküli elszakadás, a szellemi autonómiáért való küzdelem. S ebben a küzdelemben Lukács sem megingathatatlan igazságokkal, mindig kész válaszokkal vesz részt. (Telitalálát ifj. Rajk László díszlete; ezt a márványba merevedett emlékmű mivoltot hazudtolja meg Gábor Miklós Lukácsának minden rezdülése a saját síremlékét formázó karosszékben.)

A szerző Eörsi jóvoltából Lukács időnként nem hallja meg a darabbéli Eörsi kérdéseit. A nagyothonosba menekülve időnként kitérni látszik egy-egy kényes kérdés elől, mintha csak időt nyerni szándékozna, mintha erőt gyűjtene, hogy azután annál rendíthetetlenebb őszinteséggel, szókimondással nézzen szembe velük. Mások elhallgat, mintha részéről a beszélgetés befejezett volna, majd egyedül maradván beszélni kezd a magnónak, önmagának és természetesen nekünk, nézőknek. Van, hogy felszavakból is érti, mire kíváncsi a kérdező, mások nem akarja megérteni, aztán váratlanul, minden átmenet nélkül elszántan emlékezik. A védekező reflex és a vallomás-kényszer, a félreérthetetlen-ségre, egyértelműsége törő szellem bújócskájá

ez (s nem kevés humor forrása), az író remek dramaturgiai leleménye; nemcsak a beszélőt s a kérdezőt-hallgatót jellemzi általa, de bizonyos fokig magukat a kérdéseket is, s a közeget, amelyben ezek szükségképpen megfogantak. De jellemez Eörsi embert és szituációt egy-egy közbevetett – és a beszélőhelyzetbe sehogyan sem illő – mondattal: „Hova hamuzzak?” – válaszol Lukács a saját sírja szélén ücsörögve a hit problémájáról faggatózó Eörsinek; jellemez társadalmi közeget egy telefonbeszélgetés elkapott részleteivel, amelyben történetesen Adler Marian, a Lukács-hagyaték feldolgozója nyugtatja meg az elvtársakat, hogy az éppen fellelt kéziratban „semmi veszélyes nem lehet, akkor még – szerzőjük – nem volt marxista”, s ezek a ritmusváltások, a szeretetteljes ironia – önróniának sem Lukács, sem Eörsi nincs híjával – és néhány kedves, a mester-tanítvány kapcsolat emberi vonatkozásait megmutató gesztus formailag is a közeledés-távolodás állandó belső dinamikáját érzékelteti.

Ezen a ponton már nem lehet nem beszélni a színrevivőrökről – eddig is nehéz volt –, az „istenkísértés” avagy „Lukács-kísértés” sikere ugyanis a darab minden erénye mellett is legfőképp rajtuk múlik. Babarczy László már a kezdő képpel, a Lukács koporsójához zárandóklók térdének, lábszárának felvonulatásával – merthogy ennyit látunk belőlük mindössze, a többi takarásban van – előre vetíti azt a nézőpontot, azt a picit alulnézetet, amelyből Lukácsnak-Gábor Miklósnak fejére olvasható, hogy forradalmár hevületében nem mosakodott, pontosabban úgy tett, mintha nem mosakodott volna; amelyből megmutatható az öregség esendősége, s amelyből kényelmesen lehet egy „Béke poraira” feliratú síremléken ücsörögve vagy éppen a koporsó tövében diskurálni bűnről és a sikertelenség filozófiájáról, gyerekkori élményekről s ezek felnőttkori, politikai döntésekben, cselekvésekben reinkarnálódott analógiáiról; és ez az adekvát nézőpont Eörsi önróniájához, amellyel Koltai Róbertbe plántált énjét a képzeletben továbbszótt interjúban „letolatja” Lukáccsal a szellemi divatokban fogant kérdéseiről, ítéleteiről, pontosabban előítéleteiről. (Akinek megadatott egy nagyformátumú Tanár szellemi, emberi barátsága, annak számára alig is abszurd a sosemvolt beszélgetés-

nek ez a tökéletes hihetősége, a létezett szövegekkel való tökéletes kontinuitása, a „vajon erre mit mondana, mit válaszolna” minduntalan életre hívó, a befejezett ténybe, az elszakadásba nehezen belenyugvó attitűdje.)

Nem hiszem, hogy van ma Magyarországon színész Gábor Miklóson kívül, aki ezt a szerepet így el tudná játszani. Aki a csekély külső hasonlóság ellenére ilyen érvényes tudna lenni. Akinek egy szemvillanásából ki lehetne olvasni a lukácsi gondolatot, a lukácsi szellemet, a lukácsi bölcs derűt; aki ilyen tökéletesen tudna minden külsőség nélkül Lukács Györggyé válni, s szellemi izgalomban tartani két és fél órán keresztül egy nézőteret. Lehet, hogy ennek – s annak az utolsó, elhaló, semmibe néző tekintettel kimondott „unom”-nak – a titka már nem csupán a színész-mesterségbeli mindenttudásban, hanem az emberi sokat tudásban van, abban a tiszteletre méltó tartásban, amivel Gábor Miklós önnön múltjával is szembe tud nézni, vállalni tudja mindenkori önmagát. Lukácsként való jelenléte mindenesetre oly hiteles – s a partnerek is –, hogy már-már zavaró, amikor az embernek eszébe jut, hogy Koltai Róbert nem az „igazi” Eörsi. Nem annyira a „megszólalásig”, inkább utána hasonlít igazán, s szövege szerint alig hálás riporter-rezonőr szerepében képes érzékeltetni a szeretetteljes „leválás” minden emberi nehézségét, belső drámáját. Töröcsik Mari huncut önleplező vallomása Gertrúd néni női praktikaíról egyetlen jelenetben egy életre szóló kapcsolat lényegét mutatja fel, emberi, asszonyi formátumot. És aurája van Egri Kati Jelena Grabenkojának, az anarchista első feleségnek, és Básti Julának a hagyaték odaadó gondozásába idővel behalt Adler Marian s a dizőz – mert Babarczy minden lehetőséget megragad, hogy ne társalgási drámát, hanem színházat csináljon – kettős szerepében.

Olyan előadást hozott létre a Játékszín alkalmi társulata, amely szereplőinek – de nem a színészeknek! – minden esendősége s egy korszak korántsem hősiés pózban való ábrázolata ellenére katartikus élmény, a gondolkodás iránti, érezhető tisztelet okán.